

تاریخ پیوند های تاریخی
ایران و ارمن

از دیر باز تا اکنون

در ۵ جلد

جلد ۱

مناسبات تاریخی-سیاسی

نگارش ادیک باغداساریان

(ا.گرمانیک)

Էդիկ Բաղդասարյան
(Էդ. Գերմանիկ)

Հայ-Իրանական Պատմական
Հարաբերությունները
(Պարսկերեն)

Հինգ հատորով
Հատոր Ա
Պատմա-քաղաքական հարաբերությունները

HISTORY OF THE IRAN and ARMENIA
(In Persian)

In Five Volumes
Vol. I
Political Relations

BY
Edic Baghdasarian
(Ed. Germanic)

ISBN: 978-1-927860-56-4

WWW.Edic-Baghdasarian.com

پیوند های دیرینه تاریخی و فرهنگی ایران و ارمن

از دیر باز تا اکنون

در ۵ جلد

جلد نخست - مناسبات تاریخی - سیاسی

نگارش ادیک باغداساریان

(ا.گرمایک)

۱۳۹۷

تورونتو - کانادا

۲۰۱۸

فهرست

.....	سخن آغاز	۵
.....	مناسبات تاریخی - سیاسی ایران و ارمن	۱۷
.....	متن کتیبه نقش رستم	۶۸
.....	مناطق اسکان ارمنیان در ایران	۱۴۱
.....	اوضاع ارمنیان پس از مهاجرت بزرگ و پس از مرگ شاه عباس اول	۱۵۱
.....	ارمنیان در زمان نادرشاه افشار و سلسله زندیه	۱۷۰
.....	ارمنیان ایران در اواخر سده ۱۸ و در دوران حکومت قاجار	۱۸۳
.....	جنبش مشروطه و ارمنیان ایران	۲۰۱
.....	جنگ جهانی اول و ارمنیان ایران	۲۱۰
.....	سقوط کمون باکو و مهاجرت ارمنیان به ایران	۲۱۶
.....	مناسبات سیاسی ایرانیان و ارمنیان در دهه ۱۹۲۰	۲۲۱
.....	اوضاع آوارگان ارمنی در ایران در ماه های ژوئیه - نوامبر ۱۹۲۱	۲۲۴
.....	اوضاع ارمنیان در ایران پس از دهه ۱۹۲۰	۲۲۷
.....	مهاجرت ارمنیان ایران به ارمنستان (۱۹۲۱-۱۹۳۶)	۲۳۱
.....	اشغال ایران توسط نیروهای متفقین و اوضاع ارمنیان ایران	۲۳۴
.....	مهاجرت ارمنیان ایران به ارمنستان شوروی پس از جنگ جهانی دوم	۲۴۰
.....	اوضاع اجتماعی - سیاسی ارمنیان ایران	۲۴۶
.....	انقلاب مشروطه و حقوق اجتماعی ارمنیان	۲۶۰
.....	نهضت مشروطه ایران و احزاب و گروه های سیاسی ارمنی	۲۶۲

- حقوق اجتماعی - سیاسی ارمنیان در سالهای ۱۹۷۹-۱۹۰۶..... ۲۶۷
- مناسبات سیاسی - دیپلوماتیک جمهوری ارمنستان و جمهوری اسلامی ایران ۲۸۳
- پیوست ۱ - حقوق اجتماعی و سیاسی ارمنیان بر اساس قانون اساسی ج.ا.ایران..... ۳۰۵
- پیوست ۲ - سازمان های اجتماعی و سیاسی ارمنیان در ایران ۳۱۲
- پیوست ۳ - شخصیت های نامدار اجتماعی و سیاسی ارمنیان ایران (سده ۲۱-۵ م.)..... ۳۴۱
- پیوست THOMAS V. GAMKRELIDZE AND V. V. IVANOV ۴
- ۳۴۹ THE EARLY HISTORY OF INDO-EUROPEAN LANGUAGES
- پیوست ۵ ۳۶۰
- پیوست ۶ - موسس خورناتسی در باره نسب تامه ناخارار های ارمنی ۳۶۶
- پیوست ۷ - ارمنیان در ارتش ایران ۳۷۷
- پیوست ۸ - بازرگانان نامدار ارمنی ایران (سده های ۱۸-۱۷ و نیمه سده ۱۹ م.) ۳۸۰
- پیوست ۹ - در بیان احوالات ممالک محروسه ایران..... ۳۸۳

سخن آغاز

ارمنیان از سپیده دم تاریخ خود مناسبات بسیاری با مردمان و کشورهای همسایه داشته اند، لیکن از نظر تاریخی هیچ کشور و ملتی چون ایران و ایرانیان با ایشان نزدیک و صمیمی نبوده است. روابط دیرینه این دو ملت آسیای مقدم انعکاس چند گانه خود را چه در زمینه زبان و آداب و سنن و چه در فرهنگ معنوی، مردمی، مذهبی و واقعیت های گوناگون تاریخی یافته است.

ایران و ارمنستان مراکز دیرینه پیدایش تمدن بشری بوده اند و با جرأت می توان گفت که هیچ ملتی در خاور میانه و نزدیک از حیطة نفوذ تمدن سازنده و حیات بخش ایرانی و ارمنی بیرون نمانده است و این بدان علت است که ملل ارمنی و ایرانی هزاران سال مردمانی بوده اند که به ایجاد و رونق فرهنگ پرداخته اند.

نفوذ تمدن و فرهنگ ایران بر ارمنیان نیز یک واقعیت است. گر چه بدیهی است که ارمنیان ملتی نبودند که صرفاً "فرهنگ خود را بر اساس تمدن همسایگان خود بنا نموده باشند، لیکن در مسیر پیشرفت مستمر فرهنگ و تمدن ضمن حفظ مناسبات خویش با ملل و اقوام مختلف به نوبه خود در پیدایش و تکوین مستمر عقاید گوناگون، ارزش های فرهنگ معنوی و پیشرفت تمدن بشری مشارکت داشته اند.

آن چه که به روابط دیرینه ارمنیان و ایرانیان مربوط می گردد، این است که قدمت و تاریخ این روابط به قدمت دو ملت می رسد.

برای نخستین بار در تاریخ، نام "آرمینیا" یعنی ارمنستان در سنگ نبشته های میخی دوران حکومت خاندان هخامنشی (سده ششم پیش از میلاد) یاد شده است. در حجاریهای تخت جمشید نیز می توان امروزه تصویر مرد ارمنی را مشاهده کرد که خود یک واقعیت حتمی و مسلم است. سنگ نبشته های معروف بیستون نیز حکایت از مناسبات ایرانیان و ارمنیان در این دوره دارند.

نیکوگایوس آدونتس (Nikoghayos- Adonts) مورخ نامی ارمنی، به درستی چنین می نویسد: "ارمنستان که از دیرباز در حوزه نفوذ سیاست بین المللی ایران قرار داشته است،

سده های متمادی در همین محدوده فرهنگی با ایرانیان در تماس بوده است. زمانی که اشکانیان حکومت ایران را در دست گرفتند و سلسله اشکانی ارمنی نیز در ارمنستان مستقر گردید، روابط اجتماعی و فرهنگی دو کشور عمق هر چه بیشتری یافت."

یک واقعیت تاریخی، این که تا سده پنجم، یعنی زمانی که حروف الفبای ارمنی اختراع گردید، به موازات الفبای یونانی، زبان و الفبای فارسی به عنوان وسیله مکاتبات دولتی و اجتماعی مورد استفاده قرار داشت. بعلاوه، حروف فارسی در دربار ارمنستان بطور رسمی به کار می رفته است. در این باره اطلاعات و شواهد موثقی در نزد موسی خورنی پدر تاریخنویسی ارمنی سراغ داریم. در همین برهه از زمان بود که زبان ارمنی به کمک زبان فارسی غنی تر می گردد.

در زمان حکومت ساسانیان در ایران، به سال ۳۰۱ مسیحیت به عنوان مذهب رسمی ارمنستان پذیرفته شده مناسبات دو ملت وارد مرحله نوینی گردید و روابط فرهنگی آنها تحت هیچ شرایطی دچار خدشه و مشکل نشد.

ایران دوران ساسانی با توجه به ارمنستان مسیحی، اقتدار بیژانس، این دشمن دیرینه خود را نیز شاهد بود. رقابت این دو، حکومت ارمنستان را مورد مخاطره قرار می داد.

بحران روابط سیاسی ایران و ارمن خود بخود در مبارزه عقیدتی نیز انعکاس خود را می یابد. لیکن این پدیده ها گذرا بودند و نقش تعیین کننده ای در سرنوشت تاریخی دو ملت نداشتند. اسماعیل رائین مورخ ایرانی با ظرافت خاصی چنین بیان می کند: "ارمنیان فرزندان قومی بودند که با میل و رغبت به ندای انسان دوستانه زرتشت یعنی کردار نیک، پندار نیک و گفتار نیک پاسخ مثبت دادند."

این سخن بدین معنی است که علائق شدید و بلامانع، جزو ویژگی های معنوی دو ملت در جهت مبارزه با بدی ها و کمک به احقاق حق در دنیا بوده است.

با وجود فراز و نشیبهای تاریخ سیاسی، مناسبات معنوی، فرهنگی و زبانی ارمنیان با همسایه دیرینه خود ایران تداوم یافته است. گواه این امر وجود سرودها و روایات داستانی ایران در ارمنستان است که در طول زمان تداوم یافته تا به امروز رسیده اند. شواهد و مدارک مورخین ارمنی، آگاتانگهوس (Agatangehos)، موسی خورنی،

سبئوس (Sebeos)، گریگور ماگیستروس و دیگران گواه این قضیه هستند. افتخار قدیمترین ذکر و یادداشت در مورد رستم یکی از قهرمانان محبوب و ستوده خاور زمین، تا کنون برای موسی خورنی محفوظ مانده است. باید از تاریخ سبئوس (سده هفتم میلادی) نیز یاد کرد، زیرا در اینجا در باره قهرمان باستانی ایران، اسفندیار و افسانه خسرو و شیرین مطالبی ثبت شده است.

اسناد و مدارک نشان می دهند که اندیشمندان برجسته ارمنی در سده های میانه با ادبیات علمی ایران آشنایی داشته حتی به زبان فارسی که در پیچه ارتباط با فرهنگ غنی و عالی ملت همسایه خود بود، تسلط داشتند.

از نقطه نظر زمانی، نخستین ترجمه ها از زبان فارسی در نیمه نخست سده یازدهم میلادی از آثار پزشکی زکریای رازی صورت گرفته اند. تماس شخصی اندیشمندان ارمنی با شاعران فارسی گوئی که به ارمنستان مسافرت کرده و یا در شهرهای ارمنی نشین و همجوار با ارمنستان زندگی می کردند نیز قابل توجه است. از این میان می توان ناصر خسرو، حکیم نظامی، جلال الدین رومی، قطران تبریزی، نظامی گنجوی، سعدی و بسیاری دیگران را نام برد.

گواهی کستاندین یرزنکاتسی (Kostandin- yerznkatsi) در مورد تعریف داستان های شاهنامه در ارمنستان شایان ذکر است، بر اساس آن، در سده های ۱۴-۱۳ میلادی زمانی که آوازه شاهنامه فردوسی هنوز به بسیاری از مردمان نرسیده بود، در ارمنستان مردم با آن آشنا بودند و حتی کستاندین یرزنکاتسی شعری نیز بر وزن شاهنامه سروده است.

یادداشت هایی که در مورد حماسه ایران از دیر باز در ادبیات ارمنی موجود بوده اند گواهی می دهند که ارمنیان در مبارزه و پیکار هزار ساله ایران با توران در کنار ایرانیان قرار داشته اند. شکست بدی ها و پیروزی خوبی ها در سرودهای حماسی ایران به ملت ارمنی نیز الهام داده است و اینان با به عاریت گرفتن قهرمانان ایران، آنان را چنان با دنیای اندیشه و فرهنگ روح حماسی خود مأنوس و صمیمی گردانیده اند که حماسه ایرانی-ارمنی "رستم-زال" یکی از شاخه های فرعی حماسه مردمی "دلاوران ساسون" پدید آمده است. روح بلند ملت ایران در شعر پرآوازه و جهان شناخت فارسی به تصویر کشیده شده

است. ارمنیان با مطالعه آثار جاودانی فردوسی، حافظ، سعدی، جامی، عمر خیام با کشور شکوهمند ایران و مردم پر قریحه و دارای ذوق ادبی سرشار آن پیوندهای مهر و دوستی بر قرار می سازند.

در سده ۱۷م. ارمنیان مهاجر نشین پر رونقی در ایران، بویژه در جلفای نو، پدید آوردند که به یکی از مراکز برجسته تجارت بین الملل شرق و غرب تبدیل گردید. این امر نه تنها از روح سازندگی شگفت آور ملت ارمن که از سلوک و رفتار پر مهر ملت شریف و مهمان نواز ایران حکایت دارد. در قبال این رفتار گرم و صمیمانه ارمنیان نیز از هیچ کوششی در قدر شناسی از این امر و خدمت به این مرز و بوم دریغ نکرده اند.

در حوادث مختلف تاریخی، ایرانیان و ارمنیان نه تنها همیشه در کنار یکدیگر زندگی کرده اند که اغلب با هم گام برداشته و دارای یک سرنوشت بوده اند و متقابلاً "فرهنگ یکدیگر را غنی ساخته و همیشه نسبت به هم احترام خاصی را رعایت کرده اند و بطور کلی در مقاطع زمانی سرنوشت ساز با یکدیگر متحد شده با دشمن مشترک به ستیز و نبرد پرداخته و در یک نبردگاه و جبهه جنگ به شهادت رسیده اند.

این یک واقعیت مسلم است که در طی قرون متمادی وجود ایران توانا در خاور نزدیک، به عنوان سنگری در جهت نگهداری استقلال و حکومت ارمنیان عمل کرده است.

ایران همواره پناهگاهی مطمئن برای ارمنیان بوده است و بی جهت نیست که ارمنیان هم ایران و هم ارمنستان را به طور برابر خانه خود می دانند و وقتی که در ایران زندگی می کنند کلاً احساس نمی کنند که اقلیت هستند زیرا که ایرانیان آنان را به عنوان جزئی از خود می پندارند.

ملت ارمن هرگز فراموش نخواهد کرد که ایران جزو اولین حکومت ها بود که در سال ۱۹۱۸ استقلال ارمنستان را به رسمیت شناخت و به همین سان، نیز در ۲۱ سپتامبر ۱۹۹۱ اعلام استقلال نوین ارمنستان را به رسمیت شناخت.

بدیهی است که مردمان با ایجاد تاریخ خود میتوانند هویت ملی خود را تثبیت و راه درست را به سوی آینده پیدا کنند. لیکن به خاطر آوردن گذشته کافی نیست، باید بتوان به آینده نیز نگریست. امروزه نقطه عطفی در روابط تاریخی میان ایرانیان و ارمنیان محسوب

می گردد. مرحله نوینی در این روابط پدید می آید و دو ملت کهن با پدید آوردن حکومت های مستقل خود به افق های گسترده ای برای روابط و مناسباتشان امید بسته اند. اکنون ایران و ارمنستان دارای ۴۶ کیلومتر مرز مشترک هستند. برای ملت ارمن، این مرز امید است و پلی که بر روی رودخانه ارس بنا شده در واقع پلی میان قلوب دو ملت بشمار می رود. ایران و ارمنستان به عنوان دو حکومت مستقل دوست و همسایه می توانند روابط متقابل خود را گسترش داده به ایجاد ثبات، صلح و امنیت در منطقه کمک کنند. در طی قرون متمادی، ملت ایران در صف تشنگان عدالت قرار داشته در سیاست و در زندگی روزمره همواره از الگوهای عالی اخلاقی پیروی نموده است. ملت ارمن اعتقاد دارد که در مرحله نوین ایجاد مناسبات و روابط میان ایران و ارمنستان، آنچه که بر پایه این الگوها و معیارها بنا شود نه تنها در خدمت خوشبختی دو ملت دوست قرار می گیرند که باعث صلح و بهزیستی و پیشرفت کل منطقه خاور میانه و خاور نزدیک خواهد گردید. نگارنده امید دارد این اقدام با استقبال خوانندگان روبرو گردد و راهی برای شناسایی بیشتر فرهنگ های مشترک ایرانیان و ارمنیان بگشاید و ضمناً بسیار سپاسگزار می گردد تا نگارنده را از لغزش ها و نادرستی و کاستی های موجود در این اثر آگاه ساخته و او را راهنمایی نمایند.

ادیک باغداساریان (ا. گرمانیک)

تورونتو، آذر ماه ۱۳۹۷ نوامبر ۲۰۱۸

edbagh@yahoo.com

edbagh@gmail.com

www.Edic-Baghdasarian.com

www.ApagaOnline.com

www.LouysOnline.com